

(kupříkladu právě Baršův) samy sklouzávají k primordialismu traktováním existence etnických skupin, které jsou považovány za výsledek předchozího konstruování nebo vznikají neustálým intersubjektivním stvrzováním (již hotové) sdílené představy, což dovoluje zacházet s nimi jako s danostmi a zbavuje ono konstruování jeho relativistické dimenze. Výsledek konstruktivistického multikulturalismu je tedy v principu stejný jako u multikulturalismu liberálního či plurálního, neboť „sociální svět (je – kontextová informace autora) nahlížen jako intersubjektivně sdílená představa, která kdysi byla aktéry jednou provždy vy(t)vořená (zkonstruovaná), a proto nezbyvá, než z takto vzniklé *fakticity* při teoretických i politických úvahách vycházet.“ (s. 255, ve slově „vytvořená“ chyba tisku)

Reakce M. Jakoubka nese název „Geneze Romů a Baršova ontologie *per acclamationem aneb* Debata pokračuje“. Autor deklaruje, že není holista ontologický, nýbrž že traktovaný holismus pojímá pragmaticky jako analytický model, skrze nějž nahlíží dění v romských osadách. Problém s tzv. „romskými leadery“ má M. Jakoubek z důvodu jejich implicitního sklonu k primordialnímu evolucionismu (ve skryté podobě zastávanému i samotným P. Baršou), neboť tito pojmají romskou národní kulturu jako logického (a nutného) následovníka romské tradiční kultury, jež je vnímána jako zaostalá, resp. nalézající se na nižším stupni vývoje. Nelegitimita tohoto převodu tkví v odlišném uspořádání sociální oblasti, neboť dominantním organizačním principem romské tradiční kultury je příbuzenství, a proto v ní absenteje identifikace nositelů dané kultury jakožto náležejících k (jakkoli předznamenané) etnické či dokonce národní skupině. Tzv. „romští leadery“ – zastupující údajně „všechny (etnické, primordialní, tj. jednou provždy dané) Romy“ – tedy dělají z příslušníků této tradiční kultury pouhé figurky v politické aréně, čímž aktérům upírají právo svobodně se rozhodnout pro/proti participaci na

projektu „romského národa“. M. Jakoubek neulpívá, jak píše P. Barša, na korespondenčním kritériu pravdy, nýbrž na korespondenci s definicemi, resp. definovanými pojmy. Nálepka „kultura“, jak ji užívají tzv. „romští leadery“, neodpovídá žádné relevantní společenskovědní definici tohoto pojmu. Navíc, jak dokládá, kategorie národnosti se nepřekrývá s kategorií kultury. Nelze tedy z jedné vyvozovat druhou (kupř. jedinec se může během sčítání lidu v ČR přihlásit k eskymácké národnosti; to ovšem neznamená, že musí též nutně sdílet kulturní vzorce oné skupiny). V předposlední části textu autor analyzuje (ne)vymezení Romů P. Baršou, který hlásá, že „Romové jsou ti, kteří tak sami sebe identifikují a jsou tak identifikováni druhými“ (s. 276) a popisuje úskalí tohoto (ne)vymezení. Appendix v podobě rozhovorů mistra Kebu Okaje s paní Baršong představuje útvar, který patrně nelze analyticky pojednat, aniž bychom neminuli jeho poselství.

Žel rozsah této recenze nedovoluje dotknout se detailněji dalších veskrze kvalitních prací v přítomné publikaci. Pouze tedy dodám, že sborník je zřejmě tím nejlepším, co se u nás prozatím podařilo vydat k tzv. romské problematice.

Ondřej Hejnal

Robert Klobucký: Hlasistické hnutie: národ a sociológia. Začiatky sociologického myslenia na Slovensku
Bratislava, Sociologický ústav SAV 2006, 165 s.

Přestože studium oborových dějin tvoří integrální součást sociálních a humanitních věd a jeho absence je namnoze tragická, dějiny slovenské sociologie – česká na tom však není lépe – na své komplexní a nezáužaté zpracování teprve čekají. S výjimkou antikvovaných a i jinak problematických děl I. Arnošta Bláhy a Josefa Krále (je přitom s podivem, že je autor recenzované

práce neměl v ruce, ač pojednávají i o slovenské sociologii; v tomto kontextu je třeba připomenout také další necitované dílo, S. Š. Osuského *Prvé slovenské dejiny filozofie*. Liptovský Sv. Mikuláš: Tranoscius 1948), monumentální „oficiálně nevydané“ *Československé sociológie* Alexandra Hirnera a drobnějších či příležitostných statí jde o „pole neorané“, na kterém každý přispěvek dlužno ocenit. To platí i v případě Klobuckého knižně vydané disertace, původně obhájené na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v roce 2006, třebaže vůči ní lze vznést přinejmenším dvě zásadní námítky.

Autor si dává velkou práci, aby ukázal, že „hlasistické hnutie ... je pre tradíciu, inštitucionalizáciu a rozvoj sociológie na Slovensku kľúčové – a to nielen personálne – ... ale i tematicky“ (s. 9), třebaže současně ví, že hlasisté – alespoň v období do vzniku Československa, které je v práci sledováno; samotný časopis *Hlas* přitom vycházel jen v letech 1898–1904 – sociologii brali jen jako „pomocnou vědu“ vedoucí k sociálním reformám a tvrdě řečeno (s Hirnerem), prakticky se jí nevěnovali. Na vznik slovenské sociologie přitom můžeme mít dva extrémní názory (ve výsledku možná ovšem ne tak rozporné). Podle prvního, jež rozpracoval právě Hirner, lze sociologii definovat arbitrárně prostřednictvím naplňování určitých kritérií sociologické tematizace společnosti a její kořeny na Slovensku shledávat v osvícenství, přičemž někde na okraj období před institucionalizací sociologie lze zařadit také úvahy hlasistů. Autor této recenze by se možná raději klonil k druhému extrému: první skutečnou sociologii na Slovensku představoval teprve Sociologický odbor Matice slovenskej, který vzniknul až po druhé světové válce ve „zdvořilém odporu“ vůči Štefánkově sociografii a byl pak likvidován nástupem komunistického režimu (Alexander Hirner, Peter Gula ad., čsp. *Sociologický sborník*). V tomto pojetí by všichni starší pisatelé byli nanejvýš „protosociology“

a současně „osamelými bežci“, jak o Jánú Laičiakovi hovoří Klobucký (dále by mezi ně patřil třeba S. Š. Osuský, A. Štefánek, I. J. Marko a někteří katoličtí sociologové; Štefánková „sociografie“ také příliš nepřekročila rovinu komentované statistiky), zatímco bychom mohli spíše hovořit o „sociologii na Slovensku“, představované českými učiteli na bratislavské univerzitě, jejíž založení také přineslo první skutečnou institucionalizaci sociologické práce. Klobucký přitom mezi oběma pozicemi zvolil – po mém soudu nepříliš šťastnou – „zlatou střední cestu“: v jeho pojetí slovenská sociologie začíná právě hlasisty, neboť (1.) přes názorové rozdíly tvořili relativně koherentní skupinu myslitelů; (2.) sociologii (= statistiky) chtěli používat a (3.) takovouto sociologii popularizovali. Obávám se, že jako projev „inštitucionalizácie“ sociologie je to příliš málo, navíc je potřeba zdůraznit to, co Klobucký přiznává jen „na půl úst“: že hlasisté byli sotva víc než epigony T. G. Masaryka a jejich sociologické uvažování příliš nepřekročilo čtu jeho spisů a děl, která sám používal (to platilo pro sledované období, později se někteří z nich přeci jen myšlenkově osamostatnili, ať už v akademickém uvažování, jako Štefánek, nebo v praktické politice, jako Hodža). K tomu je ostatně třeba uvážit, nakolik vlastně sám Masaryk byl sociologem, alespoň v moderním významu toho slova.

Druhá kritická výtká odráží nehotový a především „příliš disertační“ charakter recenzované knihy, stejně jako její nevyzrálost, vyplývající ostatně i z již řečeného. Struktura *Hlasistického hnutia* je povýťce školní: kniha obsahuje metodologický úvod, nástin ideových proudů ve slovenské společnosti přelomu 19. a 20. století, zběžnou charakteristiku hlasismu a „sociologického myšlení“ hlasistů a nakonec obsáhlejší výklad hlasistických tematizací národa (s. 86–145). S výjimkou první kapitoly, která je příliš široce rozpražená, a proto mnohdy nedůsledná či povrchní (Miroslav Hroch rozhodně netvrdí totéž co Ernest

Gellner (s. 12), struktura vědeckých revolucí T. S. Kuhna se týká přírodních, nikoli společenských věd (ad s. 24), neschopnost poradit si s Masarykovým vztahem k liberalismu (s. 15n.) atd.), by přitom všechny další části mohly být nosné, autor by však musel jít do podobné hloubky jako v té poslední. Jinak totiž kniha nepředstavuje víc než školní cvičení v citacích jiných autorů, které sice (někdy) jsou pramenně dokládány, o nich samých se však neuvažuje kriticky ani nedochází ke konfrontaci různých hledisek, natož k novému vnitřnímu promýšlení témat. Typickým příkladem je třeba Bodnárova charakterizace tří ideových proudů na Slovensku na konci 19. a na počátku 20. století, jimiž byli konzervativci, socialisté a liberálové (hlavně hlasisté) (s. 40, na následujících stranách je tato typologie pouze explikována), vedle níž měly být postaveny a s ní konfrontovány také jiné (třeba Laičiak hovořil o konzervativcích, kam řadil klerikály a Staroslováky, a modernistech, již kromě skupiny *Prúdů*, víceméně ztotožnitelné s hlasisty, představovali také socialisté a feministé). Naproti tomu lze ocenit dosti přesnou charakteristiku hlasismu, včetně skutečnosti jeho minimálního sociálního dopadu do vzniku Československa (což platilo i pro všechny ostatní modernistické směry, ať už ve vymezení J. Bodnára, nebo J. Laičiaka). Při té příležitosti Klobucký nechtěně odkrývá, jak to vlastně bylo s hlasistickou sociologií: „Hlasisti sa podrobnejšie nezaoberali empirickým skúmaním sociálnej reality – používali väčšinou prevzaté štatistiky. Sami sa snažili zaznamenávať sociálnu skutočnosť iba vlastnou skúsenosťou, predovšetkým pozorovaním“ (s. 57), a dokonca „Hlasistov v žiadnom prípade nemožno označiť za sociologickú školu, a to nielen kvôli tomu, že nevyvíjali akademicky inštitucionalizované vedecké aktivity, ale najmä preto, lebo nezaložili tradíciu paradigmálne zakotvenej vzorovej sociológie“ (s. 59). Ocenit lze explikaci vnitřní diferenciaci hlasistů například v důležité otázce přístupu k nábo-

ženství a církvím (na s. 55 Klobucký ukazuje, že Štefánkův antiklerikalismus byl spíše výjimečným), zatímco diskuse Štefánkovy poznámky o „nadmernom zastúpení lekárov v hlasistickom hnutí“ (s. 63–67) je věcně sice správná, působí však poněkud školometsky. Navíc, když už se tím autor zabýval, asi neměl nechat stranou také další poznatek prvního slovenského akademického sociologa, o relativním zastoupení (členů) jednotlivých konfesí mezi slovenskou inteligencí a v jejích dílech (A. Štefánek: *Slovenská vlastiveda III. Spoločnosť. Základy sociografie Slovenska*. Bratislava: SAVU 1944, s. 313–314).

Všechny uvedené partie, zvící zhruba polovinu recenzované knihy, tvoří vlastně jen – někdy lepší, jindy slabší – *prolegomena* k jejímu vlastnímu předmětu, výkladu hlasistické (proto)sociologie. Autor ji nejprve povšechně charakterizuje, přičemž víceméně opakuje již řečené (nesystematičnost, eklekticismus a pouze ilustrační užívání autorit, ateističnost, nulová vlastní výzkumná práce atd.), aby následně ukázal, že hlavní a víceméně jedinou skupinou „spolkoslovného“ (jak Fedor Houdek nazval sociologii) zájmu hlasistů byl slovenský národ, který se snažili prostřednictvím masarykovské drobné práce sociálně a ekonomicky pozdvihnout, především proti tř. „maďarizaci mravů“ (Štefánek a po něm Klobucký užívají termín *mravná maďarizácia*, jeho přímý převod do češtiny by však byl zavádějící). Z konkrétních, hlouběji analyzovaných témat, lze zmínit třeba diskusi o hlasistickém antisemitismu, který byl primárně hospodářské, nikoli rasové (a už vůbec ne náboženské) povahy, „praktické přerůstání“ hlasistického programu do agrarismu, jež se stalo charakteristické pro Hodžu, Šrobára i Štefánka, či problém česko-slovenské vzájemnosti, který hlasisté před rokem 1918 neřešili jednoznačným čechoslovakismem (uvažovali sice o politické, ne však etnické jednotě obou „kmenů“). Tato i další témata jsou jistě důležitá pro pochopení hlasistického myšlení, které po vzni-

ku Československa zásadním způsobem formovalo správu Slovenska a myšlení (části) mladé slovenské inteligence, nutno však zopakovat, že „sociologičnost“ jejich uchopení byla pramalá a význam pro pozdější akademickou sociologii – alespoň po mém soudu – též. Hlasisté nejen nemohli, ale asi ani nechtěli překročit chápání sociologie jako „programu pro praktickou politiku“ a analýza jejich (proto)sociologických úvah, jakkoli přejná, proto sice může vydat na článek, ale v knižním rozsahu – byť si nedlouhém – je přeci jen předimenzovaná, a to přes četná opakování. S hlasisty jako sociology by si obtížně poradil i zkušenější autor než čerstvý absolvent doktorského studia, jemuž přejme, aby své oceněníhodné nadšení pro dějiny slovenské sociologie mohl propříště věnovat nosnějším tématům.

Zdeněk R. Nešpor

Lenka Strnadová: *Současné podoby občanské společnosti: kritická perspektiva*
Plzeň, Aleš Čeněk 2008, 361 s.

Debaty ohledně různých konceptů občanské společnosti je v českém prostředí poměrně dobře vyvinuta, s celou škálou různých interpretačních přístupů. Již od počátku 90. let se vedou spory ohledně charakteru české občanské společnosti. Autorka knihy nazvané *Současné podoby občanské společnosti* deklaruje na počátku recenzované práce záměr nebýt vyčerpávající studií všech možných pojetí občanské společnosti, ale zaměřit se na normativní stránku zkoumané problematiky. Práce se již v předmluvě vymezuje vůči čistě empiricko-analytickému pojetí občanské společnosti, které se bez normativního zkoumání ocitá pouze s nahromaděnými fakty bez vodítka, jak je správně interpretovat (s. 9). Co hůře, takový přístup vede často k nekritickému přijímání určitých hodnotových soudů ve výzkumu občanské společnosti (ale

i v sociálních vědách obecně). Nejvýznamnějším příkladem takového počínání je vnímání občanské společnosti prizmatem hlavního proudu liberálního myšlení bez reflexe, že samotné základy liberalismu nejsou hodnotově neutrální. Normativní přístup tak má plnit funkci základu v přístupu ke zkoumání sociální reality. Autorka připomíná, že „empirická politická věda je bez tohoto základu vzhledem ke zkoumání občanské společnosti zcela bezradná“ (s. 10).

Ambicí knihy je přispět ke kritické debatě „o používání konceptu občanské společnosti jako takové“ (s. 12). Snaha o kritické vypořádání se s různými náhledy na občanskou společnost prostupuje celou knihou. Přestože se autorka věnuje několika hlavním teoretickým proudům, které se zabývají občanskou společností, u žádného z nich nedojde k nekritickému přijetí a všechny jsou podrobeny řadě námitek, jelikož je třeba zkoumat „mocenské ambice filosofických projektů“ (s. 11). Takovýto názor není v českých sociálních vědách úplně samozřejmý a je třeba vyzdvihnout autorčinu snahu nelpět na jedné normativní teorii, ale klást důraz na nutnost kombinace různých náhledů na občanskou společnost. Podobně jako u čistě empirického přístupu to často vede ke zkreslení daného problému.

Paradoxně přes kritiku všech zásadních myšlenkových tradic občanské společnosti autorka sama zcela nepoukazuje na ideový základ jejího vlastního normativního přístupu ke zkoumanému fenoménu. Podotýká sice, že jí jde o „kritický přístup“, který má poodhalovat „ideologický závoj, pod nímž se ukrývají normativně zabarvené předpoklady v definicích občanské společnosti“, to je však přeci jen trochu vágní. Sama konstatuje určitá fakta ohledně sociální reality, která nejsou dále kriticky zkoumána. Takovou tezí je bezesporu tvrzení, že společenské jevy mají určitou podstatu, která je vytvářena nespočtem jednotlivých interpretací a výkladů, které jsou neustále kriticky přezkoumávány. V textu se hovoří